

Рецензия

от проф. д.н. Ангел Валентинов Ангелов

за кандидатурата на гл. ас. д-р Камелия Светлинова Спасова

в конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент” по професионално направление 2.1. Филология – Литература на народите на Европа, Америка, Азия, Африка и Австралия (Западноевропейска литература),

обявен в ДВ, бр. 105 от 11.12.2020 г.

Представените от гл. ас. д-р Камелия Спасова документи съответстват на националните изисквания, което ѝ позволява да кандидатства за научната длъжност „доцент“.

Камелия Спасова придобива степента магистър по литературознание в 2006 г. във „Факултет по Славянски филологии“ на СУ „Св. Климент Охридски“. В 2012 защитава докторат на тема: „Събитие и пример в порядъка на дискурсите за литературата. Проблемът за образцовата творба“. К. Спасова е асистент 2010-2013, а от 2013 до сега – гл. асистент в катедра „Теория на литературата“, „Факултет по Славянски филологии“, СУ „Св. Климент Охридски“.

Кандидатката е автор на много публикации - книги, студии и статии, в които проучва проблеми от областта на западноевропейската литература. Тя има участия в национални и международни конференции и семинари, също така е организатор на национални и на международни форуми. Съставител и редактор на научни сборници, един от които е публикуван в Токио. К. Спасова има участия, вкл. като ръководител, в много научни проекти. Тя посочва достатъчен брой цитирания на свои научни трудове. Две години К. Спасова е лектор по български език в Славистичния институт на Университета в Кьолн. Носителка е на две научни награди. Тя е член на редакционния съвет на университетското списание „Пирон“, както и редактор водещ на броеве в „Литературен вестник“.

За длъжността доцент гл. ас. д-р Камелия Спасова кандидатства с монографията „Модерният мимесис. Саморефлексията в литературата“, 332 с.

Основна теза на авторката е, че „мимесисът е саморефлексивна категория“ и че саморефлексията е основна особеност на литературата (в Европа) още от Омировите поеми. Привежда като примери удвояването на авторската фигура

от слепия певец Демодок в „Одисея“ и изковаването на щита на Ахил, който функционира като поема в поемата. Омир, заключава тя, е саморефлексивен – той тълкува сам себе си. За да обоснове своята концепция за саморефлексията, Спасова използва няколко основни понятия. Едно от тях е мимезис, което тя определя по следния начин: мимезисът препраща към нещо извън себе си - към друго писане, автор или външен контекст; той едновременно препраща към себе си - към собственото писане и неговото самоописание. (с. 10-11) Изводът, че мимезисът е творчески, че той не е възпроизвеждащ, е същественият, което подчертавам, защото наличието на творческа способност е определяща и за другите основни понятия в книгата – реализъм, аномалия, парадигма, отправна точка. За К. Спасова характеристиката „самореференциалност“ по отношение на мимезиса се противопоставя на „възгледите за автентичност и директна референциалност в литературата в далечното и в близкото ни минало“, на „новите автентизми в изкуството“, на утвърждаването на „наивното и естественото, родното и реалното.“ (с. 11) Дали под „автентизми в изкуството“ Спасова има пред вид настояването върху „естествените“ права, които забраняват на художници и художнички да създават произведения, отнасящи се до определени социални и етнически групи, ако не принадлежат към тях, това тя не уточнява; също така не посочва примери за концепции, защитаващи „наивното и естественото“. Въпреки че на авторката изглежда ѝ приятно да се прицелва (с. 11) или познавателно да стреля с лък (с. 92), книгата не е полемична; тя утвърждава определена позиция и заявява предпочитания, което смятам, че е допринесло за качеството на изложението.

Подхода си Спасова определя като „съставяне на исторически парадигми по аномалия“. (с. 13) И наистина тя изследва саморефлексивността в различни исторически среди чрез „аномални парадигми, всяка от които е обоснована от различен принцип“. (с. 13) Парадигма също е основно понятие в реабилитационния труд. „Разпръснатите случаи в „Модерният мимезис“ събират фрагменти от историческата парадигма на саморефлексията в европейската литература.“ (с. 17) Два от тези случая К. Спасова представя чрез въодушевен разказ за библиотеките в Александрия и в Пергам, в които дейността на библиотекарите възплъщава противоположно отношение към знанието. Спасова определя резултатите от тази дейност като парадигма на аналогията и парадигма на аномалията.

Втората по значимост тема в монографията е в какво се състои познавателното отношение на филолога. Ето защо тя поставя като встъпление към частта за библиотеките кратко разсъждение върху професионалната дейност на филолога. Той, смята тя, „борави с хетерогенни редове“. (с. 20) Как практически изглежда това „боравене“ К. Спасова показва към края на книгата във „филологическа бележка“ за „унхаймлих“.

Целта на първата глава е да установи „структурните и исторически разлики между парадигмите по аналогия и парадигмите по аномалия“. Изводът, до които авторката достига са: „Аналогията се основава върху общия универсален закон, аномалията – върху историческото изменение. През тяхната оптика се осветляват разликите между език и реч, граматика и стилистика, образец и живо слово, непроменливост и променливост, пропорционалност и непропорционалност.“ (с. 28)

Във филологическите дейности К. Спасова включва и всичко онова, което принадлежи към библиотечната дейност. Дали историята на създаването и усъвършенстването на библиотеките може обаче да се отнесе изцяло и без уговорки към филологията? Става дума за каталогизиране на свитъци и на книги, както и за начина, по който са организирани двете библиотеки. Част от разказа за библиотеките няма връзка с основната тема на монографията, но пък в хода на разказването се появяват други разкази или части от концепции, от които авторката извлича теоретични заключения, които се отнасят пряко до основната тема за мимезиса. Напр.: „Аргументът на Квинтилиан за отношението между аналогията и примера хвърля светлина върху една от водещите линии в тази книга: „аналогията стъпва не върху правилото (ratio), а върху примера (exemplum).“ (с. 39) Или - разказът на Дионисий Халикарнаски за земеделеца, който давал на жена си да гледа красиви картини, за да създадат красиви деца, от който Спасова прави извода за творческата природа на мимезиса, което, както стана дума, е основна теза в труда. (с. 47)

Освен концепции и литературни произведения, К. Спасова тълкува изображения, които подкрепят основната теза за саморефлексивността, този път на изобразителното изкуство. Изображенията са снабдени с почти всички данни, което е съществено; издирването им изисква време и усилия. Липсват обаче данни за размерите, за да можем донякъде да си представим от какво разстояние е било нужно да бъдат възприети изображенията и за какво

пространство са били предназначени, за да проявят въздействието си – за страница на кодекс, за размер на зала, за площадка на стълбище, др. Визуалното не е занимателна илюстрация, а материал, върху който Спасова разсъждава, особено в частта, посветена на емблемите. Въодушевеният разказ за тях е сходен с този за библиотеките. Частта „Загадъчните фигури на *festina lente*: добре ли става нещо, бързо става“ е въведение към основната част, посветена на понятията фигура и кайрос. Така авторката установява връзка между емблемите и своята основна теза за мимезиса. Но тази въвеждаща част има и стойност сама по себе си – тя разказва за емблеми и хералдика, за представени в тях противоположни състояния на начини, по които преживяваме времето; косвено това са състояния на човешкия живот. Обсъждането на емблемите е част от голямата тема за съотношението между слово и образ. Подчертавам тълкуването ѝ на „Хюпнеротомахия Полифили“, 1499.

Основно понятие в книгата е и „отправна точка“. К. Спасова обсъжда значението и функцията му в концепцията на Ерих Ауербах за историята и отделя много внимание на отношението между „отправна точка“ и „фигура“. Тълкувайки двете понятия при Ауербах, Спасова ги усвоява за собствената си концепция и ги прилага в анализите си на литературни произведения и на исторически ситуации. Към „Отправна точка“ и фигура се добавят още две понятия – кайрос и кронос; откриването на връзки между тях и съотнасянето им в общо поле ѝ позволява да достигне до оригинални тълкувания на концепции и произведения, най-вече от Античността. Спасова с основание и изобретателност съотнася между „фигура“ и „мимезис“, чрез което тя предлага свое тълкуване на многократно обсъждания основен труд на Ерих Ауербах „Мимезис“. Тълкуването на „Мимезис“ допринася за обосноваването на основната идея на Спасова за саморефлексивността на литературата. Друго нейно основно усилие е да обвърже мимезис, фигура и история и тя предлага убедителни и многобройни примери в подкрепа на тази връзка. В същата глава К. Спасова съотнася фигуралната интерпретация с понятието за реализъм, спирайки се на студията „Фигура“ и на главата „Фарината и Кавалканте“ (която тя нарича есе?) в „Мимезис“ на Е. Ауербах. Мисля, че статията „Figurative texts illustrating certain passages of Dante's *Commedia*“, 1946 също би била от полза тук.

Отбелязвам като достойнство на работата и анализа на три съвременни български философски постановки (на Б. Манчев, Д. Тенев, Кр. Енчев) на понятието „фигура“, които К. Спасова проследява в отношението им към литературата.

Концепции за реализма са основният предмет на изследването в четвърта глава. Една от тях се отнася пряко до отношението между власт, идеология и хуманитарно знание в България през 1950-1960-те – това е спорът за реализма между Тодор Павлов и Исак Паси. Двете позиции не са равностойни, защото Павлов разполага с по-голяма политическа власт от Паси. В този спор се проявяват две разбирания за литературата и за философията през XX в., които заявяват себе си като марксистки. Спасова тълкува различията в двете концепции като част от по-обхватен спор, посветен на реализма, в който тя вижда като участници Д. Лукач, Б. Брехт и Т. Адорно. В представянето на спора за реализма, воден на различни места, К. Спасова дава право на онези аргументи, които виждат реализма или мимезиса като вторичен, като саморефлексивен.

Последната глава изследва отношението на понятията „мимезис“ и „унхаймлих“ в отношението им към антропоморфната и неантропоморфната тенденции във външния вид на онези работи, които ще съжителстват с човека в неговия делничен свят. Спасова проследява аргументите на създателите на работи в Япония от началото на 1970-те да се разработват работи с различен външен вид, което е съобразено с въздействието им върху съзнанието на човека. Тя открива връзка между проблематиката за роботите и сходната - за автоматите в литературата от XIX-и и от XX-и век; допълнителна връзка тя намира и с елементи от психоанализата на Фройд. Тази глава е много добър пример как могат да се превеждат понятия и да се постига разбиране между концепции, създадени в различни култури и различни исторически контексти.

Искам особено да подчертая семантичния анализ във „филологическата бележка“ (определение на авторката), „Преводачески безпокойства около unheimlich“ поставена като връзка между IV. и V. глави. Бележката показва на практика какво е едно внимателно и сложно отношение към значения и нюанси на значения при употребата на езика, в случая – при превода на труден термин. Все пак едно е терминологичната употреба, друго е употребата на „унхаймлих“ в живия език, където тя е придобила и значение, сходно със значението на

„страхотно“ или „ужасно“ в българския език. Можем и казваме: „ужасно се зарадвах“. И също така: „их хабе мих унхаймлих гефройт“. Смятам, че е за предпочитане, превеждайки, да запазим връзката между термина и употребите в живия език. Превеждането на „унхаймлих“ с „изродно“ е далеч от подобна връзка и е резултат на преводи от английски .

Щеше да е полезно за книгата, но и за читателите, ако авторката беше поставила заключение или изводи в края. Изводи, подходящи да бъдат обособени в самостоятелен раздел, се срещат, но разпръснати, в текста Напр. „Саморефлексивната позиция, в която миметичното е рефлексивно, опосредено и дистанцирано, наричам модерна – тя не е присъща на определен исторически период, а е типологична.“ (с. 67)

Уточнения

К. Спасова твърди, че ... определението модерен само подчертава тази негова [на мимезиса]възвратна природа да се вгъва навътре и да рефлектира върху себе си.“. Използването на типа образност като „възвратна природа, която се вгъва навътре“ се среща и на други места в книгата и не допринася за разбирането на авторовата идея. Създаването на думи и съчетания като: „преизобретяване, преизмисляне, запретяват, надскачане на творба, изот подобни случаи, изот самата текстура“ или свръхтерминологизиране – „подобие то е микроструктура, която основава комплекс“ също така затруднява разбирането. За предпочитане е атрибуиране вм. атрубитиране, да се изведе от глаголно съществително от глагола (attribuo), а не от причастие (attributus); това - заради филологията.

Стр. 223: „... Паси ... застава срещу труда на Цветков „Из история на естетическата мисъл в България. Очерци“ ...“ Фамилното име на автора е Ценков, а не Цветков. Книгата, публикувана в 1964, е свидетелство как функционира теорията на Тодор Павлов за изкуството, когато се приложи върху исторически материал от негов ученик.

Стр. 82 „Ауербах посочва като зрели филолози Е. Р. Курциус, Е. Панофски, Лео Шпитцер.“ Не става дума за Панофски, а за Карл Фослер, по-възрастен с едно поколение от Курциус, Шпитцер и Ауербах.

Дали сравняването между концепциите на Ауербах и на Панофски е специфично само за тях двамата или може да се отнесе за цялото поколение немски хуманитарни учени, към което те принадлежат?

В концепцията на Спасова за мимезиса ефектът на реалността, социална и природна, е подценен, а е усилен характеристиката „саморефлексия“.

Смятам, че близкият научен контекст на спора Паси – Павлов са дискусиите за реализма, за социалистическия реализъм, за познавателната същност на изкуството, които се водят в Съветския съюз и в България след 1956 г. Отражението е основно понятие в тези дискусии, но въпросът е какво да се разбира под отражение. Тези дискусии са и за това какво е мимезис.

Исак Паси, смята К. Спасова, води съзнателна политика за въвеждането и превеждането на български на Фройд, Бергсон и Ницше, което е още една точка на сблъсък с Т. Павлов. (с. 217) Наистина ли това твърдение може да бъде отнесено за началото на 1960-те?

Кандидатката е проучила значителен като обем и жанрово разнообразен материал, за да обоснове идеята за саморефлексивността на литературата. Този материал обхваща трудове по философия, по реторика, по история на литературата и на изкуството. Интересът ѝ е насочен преди всичко към гръцката и римската Античност, сред съчиненията на тази епоха тя се движи с увереност. Към античните са добавени литературни и изобразителни съчинения от Късното западноевропейско средновековие и от Италианския ренесанс. Между отделните части са прокарани вътрешни връзки, които обединяват съдържанието на иначе толкова различните концепции, литературни и изобразителни произведения, които тя обсъжда. Вследствие на своите тълкувания, К. Спасова достига до оригинални изводи. В много случаи авторката поставя в скоби понятието на оригиналния език, вкл. на японски; това е усилие, което трябва също да бъде оценено като част от желаната филология на световната литература.

К. Спасова е била водена от забележима любознателност, която е добавяла нови концепции и произведения към един навярно по-обозрим първоначален замисъл. Впоследствие добавянето е било осмислено като „рязко прекъсване и радикално сменяне на историческата сцена“ (с. 18). Преимуществото е, че подходът е изпробван върху разнообразен материал, недостатъкът е в

неизбежното скициране на част от темите, защото прекъсването и смяната на сцената може и да е нежелание да се задълбочи само в материала от една епоха или само в няколко концепции.

Справката за приносите отговаря на приносите в хабилитационния труд. Към посочените от кандидатката добавям и: наличие на саморефлексивност в изображенията, които тълкува.

Несъгласията, които мога да имам, не са обаче препятствие, за да преценя, че научният труд „Модерният мимесис. Саморефлексията в литературата“ е постижение на българската хуманитаристика.

Вземайки предвид качествата на хабилитационния труд и посочената в началото на рецензията разнообразна научна дейност, ще гласувам с пълна убеденост гл. ас. д-р Камелия Светлинова Спасова да заеме академичната длъжност доцент по професионално направление 2.1. Филология – Литература на народите на Европа, Америка, Азия, Африка и Австралия (Западноевропейска литература).

20. III. 2021

Ангел В. Ангелов